

el curs dels rius

Els escriptors solen buscar la contemplació del naixement d'un riu. S'atribueix a Joan Maragall ser el pioner d'aquesta dèria, a casa nostra. Ell va pujar l'any 1894 al naixement del Ter. Antonio Machado va buscar el lloc on neix el Guadalquivir, uns anys després. Gerardo Diego es va arribar on ho fa el Duero. Camilo J. Cela va pujar a la font del Bidasoa a ferhi les seves notes de vagabunderia. I no parlem de Guerau de Liost, al naixement de la Tordera, perquè en realitat el poeta jugava a casa seva.

Malament ho tindria, la nissaga dels escriptors, si aquests busquessin el naixement del Galligants per inspirar-s'hi. El Galligants no neix. Només es forma. Contribueixen a la formació del riu diverses rieres i torrents que travessen Sant Daniel com un discret sistema nerviós per confluïr en el palmell del fons de la vall. Pel nord baixa el torrent de Campdorà, des del límit amb l'aiguavés del Ter, a la vora del paratge del Congost. Quan el torrent passa pels voltants de can Miralles recull la riera de Sant Miquel, que des del castell del mateix nom porta l'aigua de la font d'en Mistaire, baixant per can Lliure. A les dues corrents ja foses se'ls afegeix al peu de la font del Ferro el torrent Estela que ve del puig Estela i pren l'aigua de les fonts del Boix, del Llor i dels Capellans. Aigües avall s'incorpora la riera de can Llinàs, que baixa del turó de can Roca. I en el mateix indret, ja al bell mig de la vall, tributa també la riera de la Torre o Buscanella que porta l'aigua de la font dels

Text i fotografies
JORDI DALMAU i COROMINAS

Lleons i de la font del Cossi, al peu del puig Ventós, al límit oriental de Sant Daniel, tocant ja a la carretera del santuari dels Àngels. Amb més reduïda identitat fluvial queden la riera del Polvorí o d'en Vives que cobreix el sud de la vall, amb aigua de la font d'en Fita, i els més petits de tots que són el torrent del Calvari, que llepa la muntanya de la O i el torrent de Santa Margarida o la Timba, que salta de Montjuïc.

Aquest és el nostre riu, sense partida de naixement. Format així, com una suma de contribucions, deu estar cofoi d'adquirir una certa identitat perquè fa tocar sardanes –allà mateix hi ha la plaça dedicada a la nostra dansa nacional– en el punt on ell comença a dir-se Galligants. Però ho és, un riu? Eixut, mandrós, gaires mesos de l'any es pot anomenar riu? Pedro de Lorenzo el fa córrer entre dues qualitats ben distintes: «Galligants, el breu, el río terrible», ben escaients, una per la seva geografia, l'altra per la seva història. El Galligants té un dia a dia amb agenda plena de sequera, evident, però ha escrit també una crònica negra de Girona, en el barri de Sant Pere, just al punt en què el riu es torna ciutadà i deixa de ser bosquetà.

En passar per Sant Pere obre i tanca alhora –és el «breu»– un curs accelerat de civisme i tributa al cabal de problemes i solucions que generen tots els rius quan es muden per baixar a ciutat. Primer, problemes: un de tràgic, l'any 1843 en què l'aiguat del 19 de setembre va causar 120 morts, la pèrdua de cent cases i la destrucció d'un pont. Seguidament, solucions: l'Ajuntament de Girona encarrega el

*Les discretes possibilitats
del bosc de ribera.*

1844 a l'arquitecte Bru Barnoya una urbanització del barri i neix d'aquesta manera l'actual plaça de Sant Pere. El pla proposava, a més, cobrir el Galligants al seu pas pel barri, però aquesta important millora no es va realitzar aleshores i li tocava esperar-se cent vint anys. Al mil nou-cents seixanta es porta a terme la cobertura i canalització del Galligants fins a la seva desembocadura a l'Onyar. Posats a fer plans, hom pensava traslladar el pont del Dimoni, existent al barri de Santa Eugènia des del segle XIV, sobre el riu Güell, i instal·lar-lo sobre el Galligants, a tocar l'antic monestir de Sant Pere que presideix el barri. El trasllat, però, no es va realitzar. I així el Galligants, el de geografia breu i història sorprenent, arriba a la seva fi, a l'Onyar, quan aquest també s'acomiada de Girona, per anar a donar més vida al Ter. Aquest és el punt exacte on Joaquim Camps i Arboix va afalagar la ciutat dient que aquí hi ha «la Mesopotàmia gironina».

Muntanyes que li fan joc

Si bé del Galligants se'n pot dir riu o només torrent, per la seva irregularitat, les muntanyes que l'encerclen també presenten dubtes per la seva escassa alçària. Per a l'excursionista, que de la natura de la vall en fa un treballa jiosa, tot és muntanya; per a l'erudit

*A la cruïlla
del camí de la font d'en Fita
el riu es comença a dir Galligants.*

geògraf el terme més adient seria el puig. El puig Estela i el puig Ventós, amb els seus modestos 379 i 329 m, respectivament, són a l'est de la conca del Galligants. Més baix, amb 272 m és el puig proper a can Salgueda i can Agullana, pel sector font dels Lleons. Però si modesta és la seva alçària no ho és pas gens el seu nom, puig de les Àligues, tanmateix un xic agosarat. Pel nord-est tanca la conca un discret puig Aulet, i per l'oest, Montjuïc i les Pedreres. Si alguna elevació ha de merèixer el nom de muntanya aquesta seria Sant Miquel, amb 388 metres, que amb les ruïnes del seu castell dóna silueta a la capçalera de la vall de Sant Daniel.

La personalitat de la conca del Galligants no es deu pas a la magnificència. La seva geologia presenta uns materials discretament diversos, des d'uns llustrosos i trencadissos de color gris, pissarres i salinats del paleozoic, fins a uns materials detrítics del quaternari, passant pels sediments, conglomerats, margues i calcaris sorrencs del terciari, tenyits de vermellós que —aquest sí— és l'ambaixador cromàtic més eloqüent del Galligants. El riu i els segles havien deixat un record perdurable en un fòssil de cargol d'aigua dolça, el *bulimus gerundensis*, avui difícil de trobar.

La senzillesa del muntanyam ha estat, en canvi, ben pròdiga en presència de fonts. A les més conegudes dels

*La gorga del Galligants,
prop de can Miralles.*

gironins, la font del Ferro, la del Bisbe, la d'en Fita, dels Lleons i de les Curculles, s'afegeixen les del Llor, del Boix, del Cossi. I les d'en Mistaire i la Martina, reobertes fa poc, gràcies al treball personal d'uns generosos santdanielencs amics de les fonts en recuperació. Sembla que no és possible, dissortadament, la regeneració de la font d'en Pericot.

Si el color vermellós fa d'ambaixador de Sant Daniel, les fonts en serien les seves credencials. I és que una font en plena natura és un excel·lent paradigma, una petita rèplica del corn de l'abundància, però també és emblema d'elegància cultural per part dels qui l'estimen i la restauren.

La vida verda

Si un paisatge és un conjunt de comunitats vegetals, el Galligants ha complert fidelment la creació del propi. El bosc típic de regió mediterrània presenta aquí la seva prudent varietat que dona a l'entorn un to casolà, sense cap concessió a l'estridència. La massa vegetal més densa és l'alzinar, ombrívol, amb el complement que li fa pedestal, el sotabosc tan conegut pels boletaires de Sant Daniel on creixen bruc, llentiscle, arboç, esparreguera, heura i lianes. La pineda ofereix tres possibles varietats, adients per aquests terrenys, el pi blanc, el pi pinyer i

*El torrent
de la font del Ferro.*

el pi americà, amb el maltracte de l'oruga processionària. Segueixen els caducifolis, roure, castanyer i om, acompanyats en les fondalades ombrívols de l'avellanosa. Els arbustos i brolla tenen una bona presència, amb el romaní, fonoll, farigola, i les plantes més petites que adornen el catàleg, són representades per la família de les orquídiades, de les quals es coneixen dotze flors diferents.

La família vegetal del Galligants està agrupada en tres estats que són el bosc, el camp i la ribera. El bosc conserva, malgrat l'abandó i els incendis històrics, bons exemplars d'arbres. El camp té cereals, farratges i conreus d'horta. A les riberes hi ha freixes, acàcies, pollancre i verns, però més enllà dels esquemes elaborats per la ciència botànica, cada camí de Sant Daniel ha adquirit la seva pròpia fesomia gràcies a la companyia vegetal que rep; així, els freixes i lledoners voltaven l'avui tancada font d'en Pericot, els grans plàtans guien el plàcid camí de la Barraqueta, i una notable curiositat, plàtans de dues soques des del naixement, marca a banda i banda el suau pendís de can Llinàs.

El Galligants i la vall varen inspirar la creació de l'Aula de la Natura (1982) per part de l'Ajuntament de Girona. Una innovació de veritable pedagogia activa que acosta el món de l'ensenyament a les realitats científiques. L'Aula

de la Natura ha acollit cada curs escolar uns tres mil alumnes amb treballs de camp al Galligants, boscos i conreus. Actualment la tasca pedagògica s'adreça al professorat que obre possibilitats d'expansió de la idea de l'Aula a les diverses localitats de les nostres comarques, sense lligar-la necessàriament al riu *Galligants i Sant Daniel*.

La màgia dels noms

Un gall que canta? Unes pedres que roden? Heus aquí el contingut de la capsula del prestidigitador que vol sorprendre amb l'origen del mot Galligants. Com si al riu que no neix se li discutís també la seva inscripció en el registre civil. Galligants, diu algú, vindria de *galli cantus*, el cant del gall, tan lligat a l'episodi de les negacions de sant Pere sobre la relació amb Jesús. O el nom de Galligants potser indicaria un canal encaixonat en el terreny. O bé, pedra rodada de riera.

El nom del poble antic, Sant Daniel, com si imités aquella inseguretat del nom del seu riu, també va fer una incursió al canvi, durant la guerra civil del 36: Sant Daniel va ser substituït per «Vall de Galligants», en una pretesa aniquilació del santoral universal.

Sant Daniel va ser un màrtir cristià del segle IX que va donar nom al poble, que antigament es deia Vall Ombrosa o

El Galligants de tardor recorda que, malgrat tot, es tracta d'un riu.

Encara és temps de realitzar la saludable proposta de Tomàs Garcés: "Irem a collir violetes a la vall de Sant Daniel, sota l'oratge del matí".

Tenebrosa. Aquest any 1993 se'n compleixen trenta de l'annexió del poble de Sant Daniel al municipi de Girona. Era, en realitat, la tercera temptativa, després de les de 1867 i 1944. L'expedient d'annexió va anar acompanyat de les de Palau-sacosta i Santa Eugènia, i es van fer totes efectives el 1963. L'essencial naturalitat de la conca del Galligants era valorada respectuosament per un avantprojecte de Pla Especial de Protecció del Paisatge i la Vegetació, que l'Ajuntament de Girona va presentar el febrer de l'any 1983. Com a banderí, l'avantprojecte feia onejar uns versos de Prudenci Bertrana sobre la vall «solcada de torrents manyacs i viaranys escondits, rodejada de comes suaus, arrecerada per bosquets i embellida per quintanes, flaira a molsa i esparraguera». L'avantprojecte era un mena de terra de promissió, amb les majúscules de la solemnitat: Espai Natural d'Interès, i es proposava la «salvaguarda dels valors geobotànics, ambientals i paisatgístics». La voluntat protectora del medi natural aterrava –entre altres– en aquest enunciat: «es prohibirà qualsevol tipus de moviment de terres i activitats extractives d'àrids si no és per millorar les condicions del terreny».

Però el pla va ser succeït per una nova realització, l'obra de la Variant de la carretera N-II, que travessa Sant Daniel fent-li la clenxa al mig, amb un

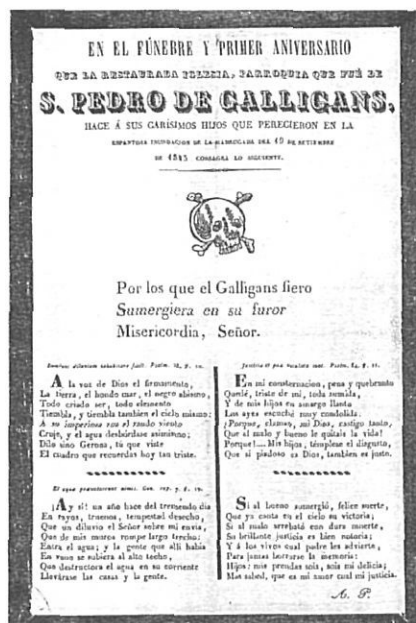
*Panoràmica des de Montjuïc:
la Variant N-II fa la clenxa
al mig de la vall de Galligants.*

sistema de ponts i túnels artificials en els primers estreps de les Gavarres.

El joc dels noms continua quan el caminant es topa, riera de la Torre amunt, amb la font dels Lleons. Ja no hauria de sorprendre la denominació després d'haver conegut un puig de les Àligues, molt a prop. Per espècies altisonants no quedarem pas. Però la font dels Lleons té un to menys agressiu. S'explica que d'una pedrera d'aquest indret va sortir-ne el jaspi negre que va servir per recobrir la capella de Sant Narcís, l'església de Sant Fèlix, de Girona, obra iniciativa del bisbe Tomàs de Lorenzana, que era fill de Lleó. El bisbe solia fer honor a la seva procedència, fins i tot es va fer brodar un lleó a la seva casulla. Sembla ser que el nom de la font li posaria el mateix bisbe, amb un plural que li suggeriria la vegetació exuberant de l'indret, imaginativament una selva. A la font hi havia hagut un escut amb un lleó, avui desaparegut.

Sense moure'ns de les fonts cal dir que hi ha noms d'absoluta sinceritat, perquè, quant a la font del Ferro, veritablement rovellada pedres i terres. I les fonts del Bisbe i dels Capellans expressen amb la claredat de l'aigua l'estament i el clima d'aquella «ciutat levítica» que Josep Pla assenyala en els anys reculats de «Girona, un llibre de records».

*Any 1843: record tràgic
d'un increïble Galligants
que va causar 120 morts.*

Havia de seral bassiol d'una font on es recolliria la màgia de la llegenda. Conten que la font d'en Pericot va brollar durant dotze hores un raig d'oli pur. Era el temps del domini romà, quan la vall es deia Ombrosa, i aquell dia era justament el naixement de la Verge Maria. Però la gent de la vall no es podia pas acostar a la font a buscar oli perquè en el bassiol es banyava una perillosa serp que duia a la boca un pedra preciosa, fins que un valent –amb enginy o amb pregàries, segons qui expliqui la rondalla– va aconseguir vèncer la serp i obtenir la pedra preciosa, la qual va ser donada a la imatge de l'Assumpció, en el Llit de la Mare de Déu, de la Catedral de Girona.

Riu de companyia espiritual

La vall del Galligants és una reserva d'alta companyia per a la ciutat de Girona. L'ancestral vista deia ja contemplar el testimoni d'unes cases fonamentals per comprendre la vida de l'antic poble de Sant Daniel. Aquí es veuen els finestrals renaixentistes del mas Preses, el model d'arquitectura rural de la torre d'en Rosés (del 1595), la sòbria galeria de can Coll, o la porta dovellada del mas Vives, el Porxo per excel·lència, i el mas Miralles i el mas Nogués, del 1700. Hi ha una companyia veterana que ofe-

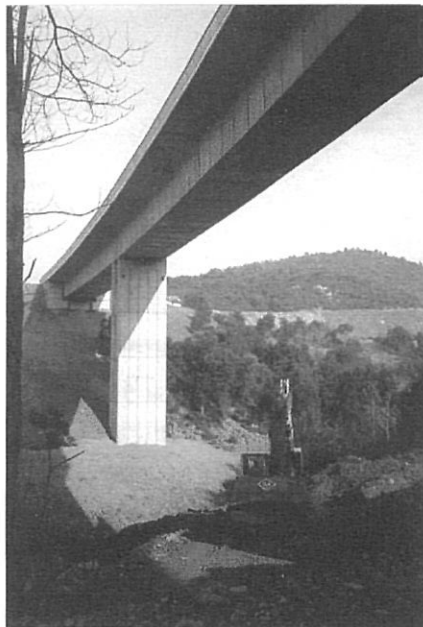
*Variant N-II.
Pont i túnel artificial de can Xifreu.
Adéu-siau, torrents manyacs
de Prudenci Bertrana.*

reix el Galligants amb dues institucions de solera espiritual. L'any 1086 es feia la dedicació del monestir de benedictins de Sant Daniel, fundat per la comtessa Ermessenda, germana del bisbe Roger, de Girona. Són ja nou-cents anys de comunitat contemplativa, amb un carisma dintre un conjunt d'Església que es dóna per a l'edificació del Poble de Déu, i no únicament per la santificació pròpia. El monestir de Sant Daniel conserva un extraordinari claustre romànic que els gironins agraeixen de poder visitar quan la comunitat celebra el dia «Pro orantibus», amb portes obertes. És el claustre que —com diu el poema d'una d'elles, «les monges hi passen, en contemplen o hi reposen, serenament tranquil·les, mentre el seu esperit estima i prega».

La segona institució de companyia és un altre monestir, avui reconvertit en Museu Arqueològic, Sant Pere de Galligants, pedra picada de venerable romànic del segle XII. La nau, el campanar, el claustre, són part integrant de les identitats de Girona. I els gironins, porten al cor, com un valor afegit, Sant Pere de Galligants des que va ser el marc de l'exposició de flors, a la primavera, autèntica càtedra d'estètica que durant molts anys va deixar-hi una inesborrable versió de la falla de la pedra i la flor.

Al Galligants li queda encara una

*El vell camí de Sant Miquel
passa ara per sota
la Variant N-II.*

altra mina d'atresorament espiritual: l'obra de pintors i escriptors que el riu ha inspirat. Seria llarga la referència d'ambdós col·lectius. Cada marge, riera i camí de Sant Daniel són testimonis d'un cavallet de pintor o d'un full de bloc ben escrit. Més enllà dels Jocs Florals i certàmens literaris tota la vall ha enlairat l'esperit de col·leccions i antologies. Passegem, per exemple, per «La Girona dels poetes», de Narcís-Jordi Aragó, o per «La vall de Sant Daniel», de Llorenç Panella, i ens veurem acompanyats del record d'heroiques gestes del portal de Sant Cristòfol, de Camil Geis, del gran xiprer del claustre de Sant Pere de Galligants, de Josep Tharrats, i acompanyats de Tomàs Garcés anirem a collir violetes, i amb Miquel de Palol, des de Sant Daniel, veurem la muntanyola d'un roig de sang de Montjuïc davant i ens reviurà les seves tardes del dijous gras, i el quadre plàstic d'en Rusiñol i d'en Bertrana, pintant, entusiasmat amb el paisatge. No pararíem de trobar companyies. Una d'elles, exhaurida totalment (en termes editorials) és la presència de Joan Badia amb la seva obra santdanielenca, *El pecat de la novícia*. Era la narració d'un pecat ingràvid i poètic d'una escrupulosa novícia. En els nostres dies contrastaria amb el pas pesant de les màquines d'obra pública que amb la variant N-II han fet una feina molt més notòria que mirar-se

*El camí dels Àngels
travessa la Variant N-II
i passa literalment pel tub.*

un admeller florit. Seria bo reeditar *El pecat de la novícia*, de Joan Badia (contnuant la recent dels *Poemes de Girona*, del mateix autor, ja duta a terme) com un homenatge a les companyies espirituals del riu Galligants, que han de continuar, malgrat tot, com un acte d'afirmació de les reserves infinites de la vall, i com un desig de recuperar la mirada sobre Sant Daniel, per damunt del treball de la tecnologia. La reedició del conte de Joan Badia seria aproximadament un difícil i simbòlic desgreuge.

Sentinelles del Galligants

En caure la tarda sobre el Galligants hom aprecia la silueta retallada dels Sentinelles que el vetllen, per bé que alguns ja no tindrien prou traça en la defensa, jubilats com són, amb signes evidents d'haver abandonat la guàrdia.

El que resta del castell de Montjuïc seria el més històric. És el vell testimoni de la guerra del francès (1808), fa cent vuitanta cinc anys, i de la postguerra civil (1939) del barraquisme, ara en fa cinquanta. Més petits eren els baluards situats a les Pedreres, desapareguts a començament del segle XIX, dels quals ja només resta la crònica dels noms: Caputxins, Calvari, Reina Anna, Ciutat Cabildo i Comtestable. Daurades pel darrer sol del dia, s'alcen les restes de la Torre

*La font del Bisbe
al cor del poble
de Sant Daniel*

Gironella, pedra cansada d'assenyalar l'existència controvertida d'un poblat ibèric en el lloc més alt de la ciutat. Bandera calcària endurida pels fets de guerra de totes les èpoques, el monument era emblema de solidesa quan els jueus gironins en el contracte dels préstecs hi feien constar la validesa per «mentre restés dempeus la Torre Gironella». Però la guerra dels Setges va anul·lar la històrica referència perquè la voladura del monument –ja erosionat secularment– va deixar els voltants sembrats de llencs de muralla trencada, com una bugada que s'ha d'estendre al sol per sempre més. És el testimoni al qual Jaume Marquès dedica el seu sonet: «fins que el gabatx, aïrat, traient foc i guspires,/va esmicolar-te a trossos, desfets o decantats».

El Galligants, al fons de la vall, indiferent a fets i desfets, camina senzill, aliè: ell és el «breu» i desconeix la llarga vida de la pedra, aquella que va fer dir a Costa i Llobera «per un batec de l'ansia amb què ton cor expira/daríem les centúries de calma que tenim».

Al peu de la Torre Gironella munta guàrdia el Portal de Sant Cristòfol, sense soldats, que ja no li fan cap falta perquè, segons Camil Geis, és «record d'heroïques gestes,/uns murs esgavellats,/avuí lloc de conquestes/de cors enamorats».

Baixant cap al Galligants hi ha un gran sentinella també de pedra, però rejo-

venida, el Passeig Arqueològic, que es deixa banyar els peus pel Galligants final. Indret monumental, creat el 1957 a cops de decret i de picapedrer mecanitzat, és la maduració d'una idea original del 1934. El Passeig Arqueològic, presidit per les torres Cornèlia i Júlia, medievals, greus, antigues, propietàries de la parcel·la, és un ample espai cívic i turístic que deixa enra els fets intrèpids de la història local i obre una oferta de possibilitats, per bé que algunes s'han quedat en mers projectes, com serien alberg, museu municipal, mercat d'artesanía per a turistes, casal de joves, escola d'educadors en el lleure. Resten aparcats a l'esperança els bons desitjos gironins de poder trobar una dia oberta de bat a bat la porta que des del Passeig Arqueològic seria entrada excel·lent al claustre romànic de la catedral.

Quan el Passeig Arqueològic es queda ja a mitja claror pot trobar encara una pinzellada de sol al castell de Sant Miquel, saltant la vall absoluta del Galligants. La mirada pot travessar de baix a dalt tota la conca del nostre riu i s'acomia de la silueta del castell de Sant Miquel que serà, amb l'alba de demà, el primer vigilant que divisarà la Mediterrània propera, mirant per damunt l'espatlla del Baix Empordà.

Han abandonat totalment la guàrdia del Galligants, els darrers anys, els dos sentinelles del sud, els polvorins

El Galligants no té naixement exacte; en canvi, la seva desembocadura a l'Onyar és perfectament geomètrica.

1972: cobriment del Galligants final, a la seva desembocadura a l'Onyar. El Ter ja els espera, al fons.

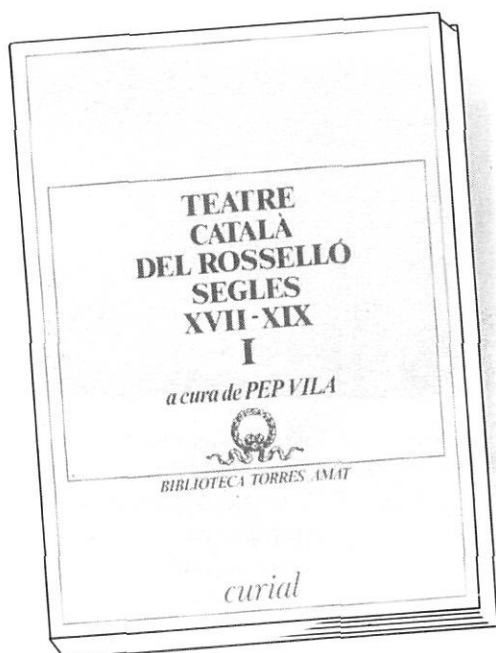
d'Infanteria i Artilleria, a la capçalera de la riera del Polvorí.

Vespreja de valent. Tots els sentinelles vençuts pel temps han donat al Galligants el segell de la història que es realitza pedra a pedra, però també amb el transcórrer tranquil o sobtat, com el Galligants que mai no es repeteix, que mai no porta la mateixa aigua, i a vegades ni en porta. Com la vida mateixa. Hi hauria, en potència, una falla gironina de la pedra i l'aigua. Però hi ha un tercer element que es vol afegir a la crònica: és el ciment d'una torre de comunicacions de Telefònica que en forma d'agulló s'alça físicament molt per damunt de tots els sentinelles històrics del riu Galligants. Contra la foscor que enllosa Sant Daniel, el ja popular «pirulí» mostra el seus prodigiosos intermitents, com si volgués fer joc amb la intermitència de l'aigua del riu. Un nen de Sant Daniel alça el dit, joiosament assenyala els llums de l'agulló i diu que ja era hora que la gent gran construís un simpàtic monument a la cuca de llum desconeguda. I ben mirat, aquest nen —un bon deixeble de l'esperit de l'Aula de la Natura—, amb el seu desig insòlit de vida natural i ingènua, pot simbolitzar la interpellació que necessitem els gironins quan ens carreguem de vida massa complicada.

Jordi Dalmau

curial edicions catalanes

Teatre català del Rosselló Segles XVII-XIX

I

A cura de Pep Vila.

La *Relació dramàtica de la nativitat del Fill de Déu* i la *Lloa per la comèdia del «Desdeny ab lo desdeny»* eren fins ara dues obres inèdites i desconegudes, l'edició de les quals constitueix una nova aportació a l'estudi del nostre teatre barroc.

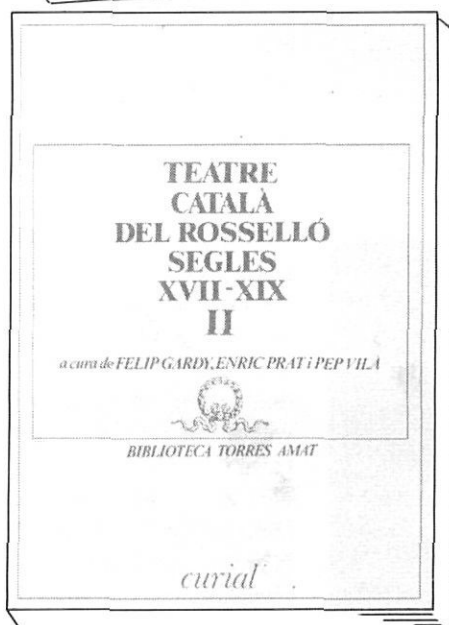
«Biblioteca Torres Amat», 7

II

A cura de Felip Gardy,
Enric Prat i Pep Vila.

Lo judici de Paris, pastor és una obra bilingüe catalano-occitana del segle XVIII (1730), anònima, de tema mitològic, conservada en un únic manuscrit de la Biblioteca Municipal de Montpeller.

«Biblioteca Torres Amat», 10

curial edicions catalanes

bruc, 144 - 08037 barcelona - t. 458 81 01 i 207 13 40